

AZ ANGOL ÉRTELMISÉG ALAKULÁSA A XX. SZÁZADBAN

Írta: DIMITRIJ MIRSZKI

Mutatvány a Korunk márciusi számában ismertetett munkából.

Régen, a brit kapitalizmus ifjú, virágzó korában az angol értelmiségiek kísérletet sem tettek a maguk osztályáról való önálló gondolkodásra, hanem csak büszkélkedtek, hogy ahhoz tartoznak. Röviden: nem volt külön értelmiségi osztály. Csak egyszerűen „művelt osztályok” léteztek, amelyek teljesen azonosak voltak a tehetsős osztályokkal és voltak „szabadhivatások”, illetve, ahogy angolul nevezik, egyszerűen — „hivatások”. E hivatások számára az angol polgári társadalomban emberemlékezet óta egy békés, viharmentes rév volt föntartva. Mindaddig, amíg Nagybritannia gazdasági életében szabadság, kezdeményezés és szabadverseny uralkodott, a szabad hivatásúak, (orvos, jogász, stb.) a privilégiumok és monopóliumok napfényén sűtkéreztek s ez számukra a haszonrészesedésből sokkal nagyobb részt biztosított, mint bárhol a kontinensen. A régi egyetemek tanult értelmiségeinek még ezeknél is különb a sora. Ezek helyzete még kiváltságosabb, miután azoknak a birtokoknak a hatalmas jövedelmeit is élvezték, amiket családjaik a közepkor óta szorgalmasan összegyűjtöttek. Ezeknek a kapcsolata a XIX. század vége felé az egyházzal nagyon bensőséges.

A szóbanforgó idő **intellektuális osztályainak kiváltságos helyzete** elsősorban azzal magyarázható, hogy a brit polgárság az arisztokráciával kötött kompromisszum eredményeképp' jutott hatalomra, másodsorban pedig azzal, hogy mindaddig, míg Nagybritannia kis bürokráciát és aránylag kis hadsereget tartott el, az értelmiségiek képzett tagjai **elvezhették a haszon ama részét, amit más (kontinentális) országban a bürokrácia és katonaság nyelt el.** Ennek a következménye, amiért a szabad hivatásúak nem annyira haladók, mint inkább maradiak, sőt maradibbak, mint szülő osztályuk s ezért nem csupán a polgárság, hanem a polgárság és az elpolgáriasodott arisztokrácia szószólói, — röviden, tőkés pártiak, a birtokos családokkal együtt, akik azért tartották meg pozíciójukat, mert szintén tőkésekké váltak. Az egyházzal karöltve — s az egyház Angliában szintén hivatásnak számít — a kiaknázó blokk védelmezői és sohasem jutott eszükbe a „független gondolkodásnak” még a fogalma sem.

A „művelt osztályok” mérnökei és tudósai nem tartoztak a kiváltságos uralkodó osztálybeli szolid hivatások tudatos, ércskemény négyzetébe. Mivel azonban ezek iránt a kereslet állandóan nagyobb volt, mint a kínálat, ezért ezek számára, mint osztály számára elégséges volt a minimális mesterségbeli gyakorlat s minden komoly, általános műveltség híján megmaradhattak erősen korlátozott értelmiségi színvonalukon; — te. keresletnek ez a kínálattal szemben való tultengése ezenkívül még oly gyorsan szorította le az előbbieket a polgárság nagy tömegébe, hogy úgy szólván kilátásuk sem volt ráeszmélni csoportjuk különlegességére.

Valóban, az **egyetlen csoport, amely ebben az időben a független értelmiség némi jelét mutatta, az irodalmi és művészeti hivatások csoportja.** Ebben a korai szakaszban is meg lehet különböztetni az intel-

lektüel tipust az írók, újságírók és művészek között. Nem kétséges Carlyle, Ruskin vagy a praerafaelita mozgalom intellektuális jellemvonása. Ugyanigy nem volt független, önálló **bóhé**m osztály Angliában a XVIII. és XIX. század előtt s az általános típus azon egyéni példányai, akik megütik a „független” gondolkodás mértékét, semmit sem változtatnak a „művelt osztálynak” a polgárságba való maradéktalan felszivódása tényén. Megállapíthatjuk, hogy a brit tőkésrend „aranykorán” keresztül a Gabona-törvény (1848) és a kiváltságok megszüntetésétől (1848) a nyolcvanas évek válságáig ez a felszivódás teljes és tökéletes. Megállapítható azonban az is, hogy ép' az ipari forradalom végleges győzelméig tartó, erős osztályharcokkal teli szakasz mulasztotta el a sajtósági értelmiségi osztály kialakítását. Ép' a „radikális filozófusok” (a hasznossági elv hívei, mint Bentham, Ricardo, Grote, a két Mills) tiltakoztak túlságosan nyíltan és túlságosan világosan az osztálycsoportosulás ellen és az ellen, hogy róluk, mint valami független értelmiségi osztályról beszéljenek. Ez a kiváltságos értelmiség u. i. korántsem volt független a vezetésére bízott tömegektől, ugyanugy, mint a XIX. századbeli orosz forradalmi értelmiség. Az a tény, hogy *O'Connor* és *O'Brien* nem voltak tisztán munkásvezérek, nem magyarázható a munkásságtól való szellemi elszigeteltséggel, hanem csak a közbeeső osztállyal — a kispolgársággal — való konkrét kapcsolattal.

*

A nyolcvanas években a helyzet rohamosan megváltozott. Az új tőkésrendi országok versenye megfosztotta Nagybritanniát történelemadta „természetes” monopolisztikus helyzetétől. A német áru megjelenése a brit piacokon nagy hadjárat bevezetését jelentette s felnyitotta a polgárság tömegeinek szemét a tényre, hogy Nagybritannia többé nem egyetlen „mühelye a világnak.”

A megszünt monopolisztikus helyzet megbolygatta a kiváltságokra épült osztálybékét. A Gabonatörvény megszüntetése óta a brit tőkés osztály a szabadelvű szociális reformok egy nagyon jól kiesztelt és kellő alapossággal keresztülvitt politikájával megállíthatott minden, a dolgozó osztály részéről kiinduló forradalmi mozgalmat. Ezt a politikát az olcsóság tette lehetővé, az olcsóság viszont a világpiacon elfoglalt monopolisztikus helyzettől függött. A monopolisztikus helyzet megszűnése megölte a szociális békét, miután ezt a gyökerénél vágta el. Az 1886. év munkanélküli tüntetései s a makacs dokk-sztrájk (1889) eddig még soha sem létezett méretű osztályharcok bekövetkezésére utaltak. De ugyanakkor jelentkezett a szociális béke új alapokon való helyreállításának lehetősége is. Afrika felosztása (1884-1885) és a transvaali aranyleletek (1885) új imperialisztikus korszakot nyitottak, ami újra lehetővé tette a munkásosztály felső rétegeinek megvásárlását. A meggazdagodás útja újra nyitva állt, bár ez a meggazdagodás sokkal kevésbé volt szabadelvű és boldog, mint a „természetes” monopólium korszakáé.

Az új kor új gondolatrendszereket termelt, — az imperializmust és Szocializmust. Az „imperializmus” fogalma — angol használatban — határozott politikát és politikai eszmekört jelölt és jelöl ma is, kivéve a következetes marxisták felfogását. Az imperializmus mögötti eszmekör, mint a brit kapitalizmus új célja, lényegében gyakorlati volt s amennyire lehetséges, mentes minden spekulációtól. Prófétái nem teoretikusok voltak, hanem politikusok, mint *Joseph Chamberlain* s a tettek emberei, mint *Cecil Rhodes*. Az imperializmus költője — *Kipling* — a legkevésbé intellektuális az új korszak nagy írói között. A szocializmussal vi-

szont ép' fordított a helyzet. A nyolcvanas évek szocializmusában (az előző liberális korszak csökevényei következtében erősen deformált) munkásáramlat mellett megjelent az ugynevezett *fabianus* szocializmus, mely szubjektive (a maga szempontjából) osztályokon felül állt, objektivén azonban kifejezetten polgári mozgalom volt, — kombináció, amely jellemző az értelmiségre.

t A fabianusok s ahogy magukat általában nevezték: a „progresszi-**vek**”, akik közül még a fabianusok a legtisztultabbak, mozgalmának szociális alapja egy újfajta értelmiségi osztályjelentkezése. Nagyon lassan, sokkal lassabban, mint azokban az országokban, ahol a szocializmus később rendezkedett be s kevésbé szívvel-lélekkel, mint Nagybritanniában az ötvenes évek óta kezdett nőni a kvalifikált alkalmazottak egy új osztálya — gyárfelügyelők, statisztikusok, iskolainspektorok és hasonlók. Ez az új típus tünete Nagybritannia európaiasodásának, melynek kezdetét Marx és Engels az 1851. évi nemzetközi kiállításról számítják. A brit kapitalizmus csak a nyolcvanas években kényszerül ez új intellektuális osztály gyorsütemű növekedése következtében a gyökeres átalakulásra.

Az átalakulás óriási keresletet indított meg új emberekben. Ehhez járult egy másik áramlat, amit a Londonban és számos más nagy ipari városban alapított egyetemek váltottak ki, melyek teljesen elűtöttek az olyan régi egyházi-arisztokratikus fészkektől, mint Oxford és Cambridge. A felsőbb oktatás terén az új tendencia legelőrehaladottabb szimptomáját az 1880-ban alapított londoni Gazdasági Iskola képviseli, mely **kezdetől** fogva a **legközelebb** állott a polgári szocializmus mozgalmához. Ezenkívül új technikai főiskolákat létesítettek s a tisztán gyakorlati mérnökök és ipari tudósok testületének helyét fokozatosan **foglalja** el a technológusok kontinentális típusának testülete, mely **egyik** oka volt annak, amiért a német kapitalizmus a brit kapitalizmus fölé kerekedett. Az elemi és középiskolai tanügyi reform, melynek folyamán a felekezeti és autonóm intézményeket maga az állam vette át egy alacsonyabb művelt osztály létesülését tette lehetővé, aminek **előtt** nyoma sem volt. **Ez** az új értelmiség bár megközelítette a kontinentális típust, mégis a feudálizmustól, s a militarista és bürokratikus tradícióktól sokkal érintetlenebb volt, mint kontinentális mintaképe. Ez már demokratikus értelmiség s a régi „hivatásoknak” abban, hogy nem reakcionárius, hanem haladottabb, mint anyjaosztálya, pontosan az ellentéte. A múlt maradványai ezt az osztályt már nem kötötték, sőt alapja egyenesen tagadása a multnak. S ami még több, ez az új értelmiség, mint osztály már nem érdekelt közvetlenül a tőkésrendi termelés folyamatában. Ezért aztán ez az osztály önmagát osztályokon „kivül” vagy felül"-állónak „a hiánytalan társadalom” megtestesülésének, az **állam** leghaladottabb szervének tekinti.

Az új értelmiség, mint olyan, nem érzett semmi vonzalmat a szocializmus iránt, bár jelentkezése ugyancsak a válságnak az eredménye, melynek fő szimptomája a munkásság küzdelmeinek új hulláma, — az 1886. évi munkanélküli tüntetések s az 1889. évi sztrájk — ami kezdete a munkásosztály elfordulásának a hagyományos szabadelvűségtől a független osztálypolitika felé. A szociális forradalom réme, mely a privélégium napjai óta megkimélte Nagybritanniát, ismét felütötte fejét s az új értelmiségnek, ha akarta, ha nem, fel kellett ismerni, hogy rajta a sor felkészülni az új forradalmi mozgalomra, ha **urrá** akar **lenni** afelett és ártalmatlan mederbe kívánja terelni.

Ez **az** a mű, amit a fabianusok vállaltak. Engels **egy** 1893 január

18.-án Sorge-hoz irt levelében szépen jellemzi őket: — „törekvő csoport („eine Bande von Strebern“) itt Londonban, kik elég érettek ahhoz, hogy megértsék a szociális forradalom kikerülhetetlenségét, ezt az óriási feladatot azonban nem tudják egyedül a durva proletariátusra bízni s ezért szívesek a forradalom élére állni. Alapvető elvük a forradalomtól való félelem“. A fabiánusok ezután abbéli törekvésük során, hogy a kapitalizmust a forradalmi proletariátustól megmentse a szociálizmusban olyan elemekre bukkantak, melyeket rendkívül hasznosnak találtak a kapitalizmus átszervezésére s versenyképessége fokozására.

A fabiánizmus szubjektív rugója a forradalomtól való félelem. A mozgalom objektív lényege viszont, mint valójában az egész „progresszív“ mozgalomé, abban áll, hogy a brit kapitalizmus számára mulhatatlanul szükségessé vált az új helyzethez való alkalmazkodás, más szóval: tekintetbe kellett venni azt a tényt, hogy nemcsak kiváltságos, helyzete szűnt meg, de megszűnt az utolsó szót is jelenteni a kapitalista módszerekben. Meg kellett szabadulnia technikai és szervezeti elmaradottságától, ami még a régi nyugodt napokból maradt meg, „európaiasodnia“ és „modernizálnia“ kellett, elsöpörni a „laissez-faire“ pókhálóját, s megtanulni Bismarck tanait. Mindezen problémák legjobb megoldására irányuló törekvésükben, valamint ama nem kevésbé fontos kérdésben, hogy a munkásosztállyal való szociális békére új formákat és alapokat találjanak a fabiánusok, akik valójában a racionalizálás teoretikusai voltak, szociális magatartásuk igazolását is megtalálták. A kapitalizmus általános kritikájának álarca alatt a kereskedelmi monopólium korszakában a brit kapitalizmus kritikáját forszírozták az autokratikus elrendeződésbe s a verseny mindent gyógyító csodaszerébe vetett hitével, az oligarchia mindazon romjait átmentve, amiket a brit polgárság s az osztalékot bezsebelő arisztokrácia évszázados társas viszonyából örökölt. Ha támadták az elaggott manchesteri radikalizmust vagy a konzervatívok (toryk) egyháza oligarchikus konzervatizmusát, úgy ezt a fabiánusok nem a munkásosztály, hanem a „hiánytalan társadalom“ érdekében tették, ami természetesen ugyanazt a régi kapitalizmust jelentette, bár revideált és modern formában. Maga az a tény azonban, hogy Nagybritannia polgárságának vezető értelmiségi osztálya, ha csak írásban is, megtagadta anyaosztályát, a közelgő válság s a brit kapitalizmus önmaga civilizációjával szemben táplált elégedetlenségének volt a feltűnő jele. Az értelmiség a „hiánytalan társadalom“ érdekeinek meséjével lassan különleges, minden más alapvető osztálytól független pozíciót igényelt a maga számára, ami azt jelentette, hogy kezdett tért nyerni azokban.

A haladó értelmiség e szocializmusa — történelmileg a kapitalizmus ravasz mesterfogása — védekezés az imperializmussá való átalakulás tartama alatt. Emellett az értelmiség mellett azonban a brit kapitalizmus válsága kitermelt egy másik értelmiségi típust is, mely szintén távolállónak képzelte magát a polgárságtól, de már korántsem védelmi reakcióból. Ez már a válság patológikus szimptomája. Azok a bohém, „magashomlokú“, egyénieskedő értelmiségiek ezek, akik nem ültek a kapitalista fehér-asztalnál. Be nem illeszkedő, állás nélküli értelmiségiek azelőtt is mindig akadtak, az ipari kapitalizmus „aranykorában“ azonban a közvélemény holt súlyának ellenállhatatlan nyomása alatt ezek a szerencsétlenek a saját osztályuk szemével nézték magukat és semmiféle könnyörületet sem éreztek önmagukkal szemben. Most ezek a kíméllyülő válság hatása alatt lerázták magukról osztályuk lidércnyomását s az értékek általános zavarában és vásárában ezek az értelmiségiek té-

vedésből vagy szeszélyből arra a szilárd meggyőződésre jutottak, hogy tévelygésük nem valami bennük rejlő defektus eredménye, hanem ellenkezőleg, felelőség a saját anyaosztályuk nyája és afölött a szálnalmas középosztály felett, mely képtelen a művészet és a költészet megértésére.

Bohémek és „magashomlokúak” jelentek meg a színen, emberek, akik megvetéssel néztek le az emberiség nyüzsgő tömegeire és azok kicsinyes pénzügyi érdekeire. E bohém világ eszméi és értékei azonban nem egyebek, mint termékei — bár természetesen, gyakran egész meglepő fényben foszforeszkáló termékei — annak az osztálynak, melytől oly' gőgösen elhúzódtak. Ezek nem az új vagy a régi osztály új problémáinak álláspontjáról kritizálták a polgári társadalmat (amint azt a fabiánusok tették), hanem a saját egyéni izlésük és fantáziájuk vonaláról. Így következik be a nyolcvanas és kilencvenes években — Wilde Oszkár és Aubrey Beardsley korában — a bohémek első brit osztályának és egy brit individuális dekadenciának a virágzása.

Ez a polgárrendszer elleni individualisztikus lázadás azonban több, mint bohém dekadencia. A könyörtelen kapitalizmus mechanizmusa által életre hívott anomáliák elleni tiltakozással egyidejűleg egy erőteljes, egészséges tiltakozás hangzott el, az uralkodó osztály alsóbb, elnyomott csoportjai részéről — a magasabbra való emelkedés céljából. E csoportok egyikét a nők alkották s a polgári feminizmus egyik legjellemzőbb elem abban az erjedésben, mely a nyolcvanas és kilencvenes években Nagybritannia művelt osztályait áthatotta. Ennek az új értelmiségnek az individualizmusa szoros kapcsolatban állt a polgári szocialista mozgalommal s együttesen támadták az arisztokrácia és egyház silány uralkodó klikkjeit s az álszenteskedés ugyancsak hitvány puritán praktikáit.

Gazdasági téren az új értelmiség több szervezettséget követelt, amit „szocializmusnak” nevezett, az egyéni életben viszont több szabadságot. Mindkét követelés mélyén azonban racionalizálás rejtett, — az egyikben az irracionális anarchia, a másikban az irracionális korlátozások megszüntetése. A múlt századvégi progresszív mozgalom e két céljának legmegkapóbb megtestesülése — *Bernard Shaw*.

*

Az új század Nagybritannia s a brit kapitalizmus számára némi lélegzetvételt engedélyezett, az u. n. indiai nyarat (vagy ahogy magyarul mondják: vénasszonyok nyarát). Az imperializmus kezdett a bevezetett rend lenni s azokba, kik erről nem akartak tudomást venni, meglehetősen zajjal verték bele a transvaali aranymezők birtokáért folyt búr háborúval. Az imperializmusban rejlő ellentmondások még nem hozták el az 1914-1918-as világegést és a kapitalizmus általános válságát. Az imperializmus e válság előtti évei rég nem táplált illúziók és reménysek évei...

A nagyon gyors imperialista terjeszkedésen épülő termelő erők növekedése, valamint a megkezdett új „technikai forradalom”, olyan felindülésbe iverít, mely az ipari kapitalizmus legszebb napjaira emlékeztetett. A parazita profit és extra profit hatalmas növekedése lehetővé tette a munkásosztály felső rétegének nagylelkű megvesztegetését. Ugyanakkor gyarapodott a kapitalizmus fekete kabátos alkalmazottjait felölelő közbeeső osztály is, mely gerince minden reformizmusnak. Ennek a hullámnak a taraján mind feljebb és feljebb, mind magasabbra és magasabbra emelkedett az új haladó értelmiség. Ezek az új értelmiségiek mindent gőgösen kritizáltak, ami ósdi volt a kapitalizmusban s

ragaszkodtak a racionalizáláshoz, a haladáshoz és a demokráciához. A konzervatív párt maradi politikájától végkép' megundorodtak s a „megbízható intuición” egyidejűleg bebeszélte nekik, hogy a jövő az ő kezükben van és minden, amit tenniük kell, próba — s a legközelebbi választások alkalmával a konzervatívok vereséget szenvedtek s azok a forradalmak, melyek a multban vért és acélt követeltek, most a szavazócédulák kitöltésének sokkal tetszetősebb eszközével érnek majd célra. A francia forradalom egy uralkodó osztályt űzött el s egy másikat tett a helyére, melynek más ideáljai voltak. Ezt az eljárást kellett most minden hét évben egyszer, általános választás útján, a brit nép számára is lehetővé tenni. Így lett — írta Bernard Shaw 1904-ben — Britanniában a forradalom nemzeti intézmény.

S valóban, a megsemmisítő vereséget, amit a konzervatív párt a következő évben a kombinált liberális és munkáspárt részéről szenvedett az előre megjósolt forradalom előjelének kellett tekinteni. És bár a liberális párt választási programjából keveset hajtottak végre, mégis a Lloyd George nevéhez fűződő reformok sorozata (a szociális biztosítás bevezetése, a földbirtokosok megadóztatása, a walesi egyház megszüntetése és a Lordok Háza hatalmának korlátozása stb.) a brit kapitalizmus demokratizálódását eredményezte.

Az egyetlen ok, ami ezt a dicsőséges időt, s mindezeket a szivárványos kilátásokat lehetővé tette, az imperializmus sikere volt, mielőtt a benne rejlő ellentmondások érezhetővé váltak volna. Akkoriban azonban az imperializmus a multtal, nem pedig a jövővel összefüggő jelenségnek tűnt s inkább a feudalizmust és abszolutizmust álcázó politikának, mint rendszernek, mely bár még nem halt meg, mégis halálra volt ítélve, de semmiesetre sem, mint „a kapitalizmus legmagasabb foka.” És így ellenére a mind gyakrabban jelentkező nagyon is zavaró jeleknek, Lloyd George liberális korszaka az illúziók és reményések kora, mely csak 1914 augusztusában roppant össze.

Egy másik oldalról viszont sokkal figyelemreméltóbb és szembeötlőbb törés volt megfigyelhető ezekben a szép napokban. U. i. az imperialista zsákmány árán megvásárolt szociális béke nem tartott sokáig. A munkások csakhamar rájöttek, hogy a liberálisok becsapták őket s a tőkés érdekek védelmében szemfogató demagóg engedményekkel szurták ki a szemüket. A munkásmozgalom nagy ugrást tett előre, messze maga mögött hagyta a nyolcvanas évek kitöréseit s a chartista mozgalmat. A brit munkásság továbbra is követte a reformistákat, viszont nyíltan szakított a bevallottan tőkésrendi pártokkal. A munkásság a reformisták befolyása alá került, (1911-1913), az ezeknek az éveknek a demonstrációi azonban oly' finom skálán mozogtak s annyira tisztán állították szembe az osztályokat egymással, hogy a progresszív értelmiség bizalma már kezdett meginogni bennük.

A készülő háború viharának mennydörgése mind jobban közeledett. A légkör Angliában is kezdett fülledtté válni és semmiesetre sem volt olyan, mint a megelégedett liberális napok friss levegője. Ugy látszott, hogy az egész világ megbolondult. Feketeinges bandák kezdték előkészíteni az autonómisták elleni polgárháborút és a brit hadsereg tisztjei nyíltan megtagadták a liberális kormány parancsainak teljesítését, amikor a kormány a lázadók ellen küldötte őket. Londonban megjelent a színen a hiszterikus szüfrazsett mozgalom, a kormány — első pillantra — nagyon különösnek tetsző csökönnyösséggel harcolt ellene. Természetesen a kormány terveinek nagyon jól megfelelt a minél nagyobb lárma ekörül a tökéletesen frivol, tipikusan értelmiségi mozga-

lom körül, mert a nép figyelmét elterelte a pillanatnyilag szunnyadóban levő munkásmozgalomról. Ám, ha a szüfrazsettek „lázasát” az angol értelmiség fejlődésének egy szakaszaként tekintjük, akkor az sokkal fontosabb jelenség. Ez az egyetlen idő, amikor ez az értelmiség ucai demonstrációkban vett részt s minél jobban kimélyült ez a mozgalom, annál inkább jelezte az időt. A feminista mozgalom azonban, mely tele egészséges emberi értelemmel, oly' örömmel és optimizmussal kezdődött Shaw és a fabiánusok támogatásával, hirtelen hiszterikussá és abnormálissá lett s az angol értelmiség komolyabb és mélyebb válságának lett figyelemreméltó jele.

A szüfrazsett-mozgalom legmeglepőbb eredménye, hogy rámutatott az értelmiségi osztály közelgő felbomlására. A világháború kitörése előtti utolsó években a demokratikus optimizmus helyét, mely nemrég még a szivekben honolt egészen más hangulat foglalta el. A haladó értelmiségiek egyes tagjai rájöttek, hogy sokkal erőteljesebb eszközre van szükség, ha a munkásosztályt tovább is bolondítani akarják, mire forradalmi jelszavakkal s szinte forradalmi elméletekkel kezdtek el játszani. Egy másik csoportban viszont a liberális években eltűnt esztéticizmus és individualizmus kezdett éledezni. 1911-ben megjelent *D. H. Lawrence* első könyve, ugyanabban az évben megindult a *Georgiai Költők* mozgalma, ugyanakkor a kilencvenes évek önfeladtságából kihalászták a *l'art pour l'art* kissé elcsépelet jelszavát. Mindezek a jelenségek azonban nem érték meg végleges kibontakozásukat, mert közben kitört a háború.

*

A háború kezdete — mely egyuttal a kapitalizmus átalános válságának is kezdete — a brit kapitalizmus válságában különösen éles változást okozott.

Az angol értelmiség 1914-re feltűnő érzékenységgel reagált. Megértette a változást. A demokrata optimizmus korszaka hirtelen elpárolgott. A haladó értelmiség nagy része feltétel nélkül kiszolgáltatta magát a polgárság vezéreinek s a brit imperializmus szolgálatába állt, nem azért, mintha erre kényszerítve lett volna, hanem, mert a szive így diktálta. Az értelmiségi osztály fiatalabb nemzedéke számára a háború tragédia. A haladás és az élet lehetőségébe vetett hit egy csapásra összedőlt. Az 1914-18. évbéli fiatal nemzedék tönkrement. A haladás azon erői, melyek hitére a XIX. század progresszívjei tanították őket, úgy eltűntek, mint a szappanbuborék s csupán valami nyuló lebernyeg maradt vissza belőle. A valóság gonosz és kegyetlen káosz lett számukra. A történelem zürzavara konkrét formát öltött, valami pokoli, az ellenség tüzében égő verem formáját s az angol értelmiség agóniája egyénileg gyakran a háborús neurózis agóniája.

Felesleges azonban a „tragikus” természetű válságból sorstragédiát csinálni. Ez a tragédia csak a polgári értelmiség és az uralkodó osztály művelt tagjaira szorítkozott. akiknek kivétel nélkül volt menekvésük, ha bizonyos mértékben elvesztették bizalmukat a történelemben s a „háborús áldozatok” agónizáló individualizmusával karöltve egy másik áramlat ütötte fel a fejét, kibővülve a parazita polgárság individualizmusban s esztéticizmusban tobzódó áramlatával. Természetesen mind ebből azelőtt is volt valami, most azonban adva voltak a megfelelő szociális feltételek ahhoz, hogy az ilyen fajta individualizmus párosulhasson a minden illuziójukat elvesztett értelmiségiek individualizmusával s ez a tünet igen jelentős szociális jelenséggé lett.

A februári orosz forradalom, majd az Egyesült Államok háborúba

vonulása s a Wilson-féle „demokratikus” pontok körüli lármára részben újjáélesztette a háború előtti progresszizmus derűlátását. Az Entente hatalmak győzelme, amit a demokrácia látszólagos megerősödése követett (az általános választójog bevezetése) az alsóbb középosztálybeli tömegek egy hazug demagógiájának hullámával találkozott, amit azelőtt sohasem lehetett tapasztalni. A demagógia e hulláma bizonyos fokig magukat az értelmiségieket is elragadta s bizonyos mértékben ők maguk voltak azok, akik felidézésén buzgólkodtak. E hazugságok az illúziók sűrű köde s az a körülmény, hogy a régi progresszívek többsége végleg elvesztette „függetlenségét” s hogy az értelmiség széles rétegei viszályautasították a politikai aktivitást, bőségesen magyarázza azt a gyenge visszhangot, amit az októberi forradalom váltott ki a brit értelmiség körében.

A polgári világ végének kezdete sokkal jelentéktelenebb benyomást keltett bennük, mint a nyolcvanas évek aránylag gyenge menydörgése. Az 1919-1921. évi fenyegető angliai osztályharcok a brit imperializmust az Oroszország elleni intervencióról való lemondásra kényszerítették s bizonyos engedelményeket — a forradalom megvásárlásának árát — erőszakolták ki, ami határos volt a kapitulációval. Az értelmiség számára azonban ezek az események — az októberi forradalom és az angol osztályharcok — az általános káosz csak azt a részét jelentették, amelybe a háború sodorta az imperialista világot. Mindaz, amit az individualisták tettek, visszavonulás a csigahazukba, miután most még jobban látták, mint valaha, hogy a külvilágban semmi sem megy úgy, ahogy kellene. A demagógia hazugságaitól elkábitva az alsó középosztály tömegei vakon hittek Wilsonban és a demokráciában.

A haladó értelmiség felső rétege is ebben a hitben élt. Az értelmiségnek csupán egy egészen elenyésző csoportját inficiálta a munkás-ság rendkívüli emelkedése által táplált forradalmi hangulat. Ezek közül is azonban a legtöbbet a háborús agónia kiegyensúlyozatlan benyomása ragadta meg és sem harcosokat, sem teoretikusokat nem produkált, hanem csak törékeny és neuraszténiás fecsegőket, akik ott tartottak, hogy valami csillagok közti lebegéssel kössenek ki valahol az űrben a két munkáspárt között.

*

A vilákapitalizmus válságának huszas évekbeli bár titkolt, de mélyülő periódusa Nagybritanniában a háború által okozott dekadencia intenzívebbé válása és kiterjedése által tűnt fel. Ez a hangulat mindinkább eltöltötte az értelmiség jórészét s leginkább a felsőbb rétegekben volt észlelhető. Mindezekben az imperialista „béke” gyűlöletes komédiája jelentékeny szerepet játszott. Nagyon sokan a progresszívek közül, kik továbbra is megtartották optimizmusukat és bizalmukat az Entente győzelmében, mint a béke és demokrácia győzelmében, a versaillesi béke következtében teljesen megtörték. A prominensebb progresszívek egyike, *J. M. Keynes*, aki, mint szakértő, résztvett a békekonferencián, igen jó példa erre. *J. M. Keynes* a békekonferencia után egy ragyogó pamfletet írt, melyben a konferencia hőseit elevenítette meg. A hang, amit ezek az újra éledő progresszívek megütöttek s akiknek, mint *Keynes*nek sikerült megőrizniök intellektuális „függetlenségüket”, nagyon eltért *Shaw* és *Wells* fiatalabbkori vérszomjas hangjától. *Keynes* szkepticizmusa és *Bertrand Russell* pesszimizmusa sokkal inkább hasonlítanak az individualisták pesszimizmusához és szkepticizmusához, mint

a háború előtti progresszívek szociális optimizmusához. Az értelmiség vezető soraiban fokozatosan mosódott el a két csoport közti választóvonal, míg megtörtént közöttük a fuzió, mely a korszak legtipikusabb csoportját, a *Bloomsbury* néven ismert alakulatot hozta létre.

Ám az értelmiségieknek épp ez az optimizmust megőrző képviselői kezdtek mind kevésbé hasonlítani a liberális korszak rajongóihoz. A dolgozó értelmiség végül a dolgozó osztályok megtévesztése céljából a kapitalizmus nyílt és tudatos védelmezőjévé alacsonyodott, a széles és befolyásos mérnöki és szakértelmiségi réteg viszont úgy őrizte meg derűlátását, hogy a „szocializmust” és a demokrata törekvéseket a szervezett, „felvilágosodott” kapitalizmussal cserélte fel. Tulnyomó részük elfogadta *Ford* és *Mond* elgondolását (mondizmus), ami szerintük az utolsó szó a civilizáció haladó vezetői számára. Fő irodalmi szónokuk *Wells*, s az egész mozgalom egyike az angol értelmiség fasizálására szolgáló fő áramlatnak.

Ezek az értelmiségiek köreibeli dekadens hangulatok a polgárság egy szigorúan reakciós mozgalmával egyesültek s egészültek ki, — ami ezekben az időkben közös vonás az összes imperialista államokban, — s a vallási tevékenység erőteljes ujjáéledését eredményezték. Fontos tényező itt, hogy ezek a dekadens értelmiségiek — a saját értelmük természetlenségére való felkészülés céljából — szükségét érezték a vigasz valami földöntúli formájának; általánosságban beszélve viszont egy haldokló osztály ama természetes erőfeszítésének kell tekintenünk, mely a saját reakciós küzdelmében önmagán óhajt segíteni s közben életre segíti a polgárság előtti kor polgárságtól idegen örökségét. Az elővéd a katholicizmus lett, feltűnő hajlandósággal azíránt, hogy a katholicizmus érzelmi trükkjeit elhanyagolják s inkább merev középkori scholastikus dogmáit szerepeltessék. Így szabadultak meg a természetlen értelmiségiek az individualizmus terhétől és mentek keresztül a fasizmus osztályfegyelmére előkészítő iskolán.

Ezt az egyház hadserege által megindított támadást a „tudományos” idealizmus mindenféle formájának füstfelhője mögött vezették le, kezdve *Sir Oliver Lodge* spiritualizmusától egészen a nagykaliberű tudósok, mint *Eddington* és *Jeans* nyilvános aktusáig, mely bár filozófiai álláspontokról tekintve nem, kielégítő, szociális szempontból mégis nagyon ügyes és okos.

Mindezek a tünemények a polgári kultúra alakulásának mélységes folyamatát tükrözik, mely bár gyakran rejtve maradt a gyanutlan szemlélő előtt — a maga útján mégis szüntelenül haladt előre. Ezt a folyamatot azonban a felszinen számos illanó, a régi demokrata optimizmust erősíteni próbáló remegés kísérte. A felszín jelenségeinek egyike — az egyetlen, mely láthatóbb volt az értelmiség számára — a **feketekabátos** középosztály háború utáni növekedése. A háborús idők monopolisztikus kapitalizmus követelményei intenzívebbé tették a monopolisztikus kapitalizmus fejlődését s ez egyrészt azt eredményezte, hogy egyre nagyobb méreteket öltött az ipari munkások munkanélkülisége, másrészt nőtt a kapitalista és állami bürokráciában is a munkanélküliek száma, jölehet a háború utáni válság erre az osztályra aránylag csak kis mértékben hatott s a régi brit kapitalizmus 1923-1924-ben bevezetett restaurációja az osztály további gyarapodását hozta magával.

Ez az osztály mélységesen tehetetlen és mélységesen konzervatív.

Ebben az osztályban gyökerezik legmélyebben a szociális snobizmus, a brit kapitalizmus e rendkívüli áramlata. A legkisebb irnok, aki

fekete kabátban és fehér gallérban dolgozik, gentleman s mint ilyen a munkásosztály ellentétének képzeletét magát. 1926-ban ők azok, akik a polgárság diák ivadékaival együtt a sztrájkőrök hadseregét alkották. Ugyanakkor azonban ebben az osztályban, különösen ennek műveltebb, felső rétegében található az a bizonytalan derűlátó progresszizmus, mely a munkásosztály reformizmusával való szimpatizálásra irányul. Ez a progresszizmus lényegében ernyed, hiány van minden eszmének, célnak vagy rendszernek. A sajtó egyrésze is e réteg határozatlan humanizmusának és progresszivitásának szenteli irodalmi és tárca rovatát, valamint vezércikkeit s ebben a tekintetben teljesen kielégíti őket. Ez az alakatlan tömeg az, amely legszebb álmainak és illúzióinak kifejezését Bernard Shaw tüneményes sikerű *Szent Johannájában* fedezte fel.

A felszín másik derűlátó ujjáéledést okozó jelensége a brit kapitalizmus külföldi sikere és régi helyzetének részleges restaurációja, mely 1924-től 1930-ig tartott. Ez a siker semmiféle javulást sem jelentett a munkásosztály számára. Sőt ellenkezőleg, mindez a munkásosztály terhére, a legkönyörtelenebb racionalizálás segítségével volt lehetséges. A restauráció szakaszának kezdetétől a brit kapitalizmus állandóan támadásban volt és igyekezett mindazon engedményeket visszavonni, amiket az 1919-1920 erőteljes fenyegetései következtében megadott s ebben a támadásban odáig ment, hogy kihívta az 1926-os általános sztrájkot.

A munkásosztály előőrsei 1926-ban a reformista vezetők miatt vereséget szenvedtek. A vereség eredménye a munkásosztályban adott reformista törekvések intenzívebbé válása s a növekvő összefogás a munkás arisztokrácia (a munkásság felső, deproletarizálódott rétege), a kereskedelmi-unio bürokratái s a feketekabátos munkások széles rétege között... A munkáspárt választási eredményei, melyek végül az 1929. évi győzelemre vezettek, szinte az 1905-1906 hangulatát hozták vissza. Ugyanakkor azonban a kapitalizmus megszilárdulása erősebbnek tűnt, mint valaha. A locarnói siker és a kínai forradalom leverése „békét” és „haladást” ígért. — A brit kapitalizmus osztalékai emelkedtek. Latin Amerikát az Egyesült Államok félig érdekszférájába vonta. Észak-európában, Németországtól Skandináviáig új gazdasági blokk keletkezett s mindez egy új gazdasági birodalom szolid alapjának ígérkezett. A brit-imperializmus gondtalanul haladt a jövő felé. Még az Egyesült Államok 1929. évi börze krachja — egy új és végzetes krízise előjele — sem nyitotta ki a britek szemét. A *The Nation*-ban, a „legokosabb” brit értelmiségiek hetilapjában Keynes, (akinek borulását az 1924-1929. évi sikerek észrevehetően meggyengítették) azt írta, hogy az Egyesült Államok megrendülése Nagybritanniára csak előnyös lehet. Alig száradt meg azonban a nyomdafesték e hetilapon, amikor a tornádó elérte Anglia partjait is, ahonnan katasztrófális sebességgel nőtt s az 1931. évi politikai válságban tört ki.

*

Ezerkilencszázharmincegy a csodák éve a brit kapitalizmus számára. A font esése, — a külvilág fölötti hatalom egyik fő fegyvere — a különösen baljóslatú osztályharcok, melyek során az a hír terjedt el, hogy „Őfelsége fegyveres erői” is résztvettek abban, elsősorban a XVIII. század óta (Invergordonra gondolunk itt), — a mindenkinek gyanus, bár parlamentáris mezbe öltöztetett diktatura, — mindezek a brit értelmiséget a kikerülhetetlen történeti realitásokkal való szembenézésre kényszerítették. A hívételes angliai eseményeket külföldön is kivételes események követték. Az új Oroszország, melyre a polgári értelmiségiek,

ha véletlenül „mentesek voltak a polgárság előítéleteitől”, úgy tekintettek, mint valami utópisztikus spanyol kastély megható, de naiv felépítésére, ebben a világkáoszban egyetlen nyugodt szigetként hatott.

Mindezekhez a kivételes és paradox dolgokhoz egy sereg felettébb érezhető és konkrét, kellemetlen tény járult, melyek ezeket az intellektueket és kulturált polgár gentryket, — arra kényszerítették, hogy saját bőrükön érezzék, miszerint a mi spirituális világunk durva gazdasági realitásokon nyugszik. Először: a munkanélküliség olyan osztályra is kiterjedt, mely azelőtt kétszeresen szent volt — a fetekekabátos munkavállalókra; másodsor: a gyarmati bevételekben váratlan esés állt be, melyre pedig a parazita polgárságnak úgy tanult, mint tanulatlan része anyagi jólétét alapította. Ezek a kedvezőtlen költségvetési tételek érezhető nyomást gyakoroltak az értelmiségiekre, úgyhogy a politikai életben való részvétel visszautasításának irreálitására ébredtek és hajlandóknak mutatkoztak résztvenni az államügyek jelenlegi állapotát megszüntető munkában.

Az értelmiség számára 1931 fő eredménye a politikába való visszatérés. A politika iránti érdeklődés ujjászületését valami világnézeti rendszer iránti megnövekedett szükséglet követte nyomon. E rendszer célja az intellektüelt megmenteni elszigeteltségétől, ellátni csoporttal, képessé tenni arra, hogy valami nagyobb közösség részesének érezze magát, kidolgozni valami érv rendszert, mely igazolja a közösség célkitűzéseit, röviden, kezébe adni valami kulcsot ahhoz a káoszhoz és elképesztő konfúzióhoz, mely felé a valóság láthatólag közeledett. Szándékosan irtuk ezt le ilyen elvontan, ám a részünkről leirt intellektuek erről pontosan így, mint valami általános elvont szükségletéről gondolkoztak, hogy kiszabadítsák magukat az individualista gyökértelenségéből és megértsék az érthetetlennek tűnő valóságot. Hogy konkrétan fejezzük ki magunkat: az értelmiségiekkel, amennyiben szoros kapcsolatban álltak a polgárság egyik rétegével, az történt, hogy a politika iránti érdeklődésük valóban növelte aktivitásukat a maguk osztályának támogatása irányában, ami viszont a sajátmaguk fasizálódására vezetett.

A brit értelmiség különböző ösvényeken halad a fasizmus felé. Az irodalmárok és művészek a „klasszicizmus” útján, ami az általános világnézet szempontjából bizonyos külső tekintélyek, nevezetesen: a politikai életben a szabadságellenes organizáció autoritásának, a művészeti életben pedig a forma szupremáciájának elfogadására vezet a tartalom felett. A „klasszicizmus” persze következetes kivitelében a katolicizmusba torkol s a fasizált értelmiség „rendszer” iránti szomjúságát legnagyobb valószínűséggel a katolicizmus elégíti ki. Vannak viszont olyan ösvények is, melyek az ellenkező oldalról közelítik meg a fasizmust. A tudományos és ipari értelmiség pl. Wells „tudományos”, antidemokrata pozitívizmusának ösvényén halad a technikai haladás abszolút tekintélyébe s a „felvilágosodott” szakértők diktatúrájába vetettek hittel.

Nagybritannia fasizálásának folyamata még messze tart a befejezéstől. A brit polgárság a polgári demokráciát még fel tudja használni a maga számára. Az 1931. évi választások után *Baldwin*, a jelenlegi diktátorok igazi vezetője szerint a választások bebizonyították, hogy „Nagybritannia népe megérett a demokráciára”. Mi ezt a kijelentést úgy értelmezzük, hogy „Nagybritannia népei még engedik magukat szédíteni a 'demokrácia' eszközeivel.” Ez az oka annak, amiért a fasizmus vasvesszejét nem követelik. Ez a vessző azonban készen áll és használatba kerül, mihelyt Nagybritannia népeinek demokratikus

„érettsége” bizonytalanná válik.

Ugyanez a helyzet az értelmiségiek világában is. Még itt sincs véglegesen kialakult, egységes és harcos fasiszta világnézet. Nyersanyaga azonban már erjed. Amire még szükség van — egy új 1931 feltételei — az sokkal hatalmasabb és fenyegetőbb formában fog megismétlődni s mindezek a faszizmusra ma még oly' kevésbé hasonló irányulások egyesülni fognak egy széles fasiszta áramlatban.

Az egész értelmiség azonban nem lesz fasisztává. Az alacsonyabb középosztálybeli értelmiség jelentős része, mely társadalmilag közelebb áll a proletariátushoz, már gyülekezik a tulsó oldalon. Ugyanakkor a következetes marxizmus felé való haladás sem korlátozódik a negyedik rendhez közelálló rétegekre. Az értelmiség felsőbb rétegeiben már tapasztalható annak a kikerülhetetlen ellentmondásnak a felismerése, mely a tőkés rendszer további léte és az emberi civilizáció megőrzése között fennáll.

A H Á B O R U S O L A S Z U C C A

Irta: MÁNDY TERÉZ

Olaszország! — a képzettársítás talán ma is még: kék ég, napfényes tengerpart, citrom, narancs, kaktusz, pálma, freskók, szobrok, képek, luxusépítkezések és a — nincstelenség festői romantikája. Dehát Olaszországban ezuttal nemcsak a természet szépségeit, a ragyogó műkincseket, műemlékeket és nemcsak a szociális ellentétek kontrasztját nézegettük, hanem azt igyekeztünk meglátni, hogy mennyiben homályosította el a szép Itália kék egét az abesszin háború véres árnyéka. Nézzük tehát mi az, ami egy rövid olaszországi tartózkodás alkalmából is feltűnik, vegyük sorjában azokat a szembeszökő külsőségeket és jellemző tüneteket, amikből leszögezhető, hogy itt háború van, hogy ez az a **Hinterland**, ahol az Abesszinia-elleni hangulatot és a háborús lelkesedést preparálják.

Sétáljunk végig valamelyik olasz város uccáin, mindegy, hogy Firenze, Róma vagy Nápoly — a kép azonos. Sok aZ egyenruha! más a hadsereg, más a bersaglierik, más a fasiszta milícia, más az avantgardisták és balillák egyenruhája. Más a meleg vidékre (Somália) és más a hidegebb vidékre (Eritrea) távozó frontkatonák felszerelése. Sok az érem és jelvényüzlet és nagyszámban látni gázálarc és kötszerüzleteket is. Sok a gyászszallagos ember, bár „legfeljebb ha 5000” halotról beszél mindenki. Sebesült az több van! — „nem tudni hány...” — mondják. — A legszembeszökőbb háborús benyomás kétségtelenül a főtereken felállított vöröskeresztes-sátor, ahol 1-10 líráig különböző jelvényeket (sisakokat, abesszin fejeket) árulnak a sebesültek javára. Perselyes fiúk és lányok (balillák és piccole italianek) lelkes agilitással támadnak a járókelőkre. Mindenütt vöröskeresztes propogandaplakátok és hadikölcsönplakátok a szokványos szöveggel: Amig katonáink a hadidicsőséget szolgálják, áldozzanak az itthonlévők . . . stb. Rengeteg a szankcióellenes és olasz ipart propagáló plakát. Az egyiken pl. egy, a szankciók ellen irányuló tank látható. Más plakátok öles betűkkel kiáltják, hogy „Aquistate prodotti italiani!” — vegyetek olasz gyártmányt. Az üzletek kirakataiban Mussolini idézetek, mint: „Szembe fogunk szállni a gazdasági szankciókkal fegyelmezettséggünkkel, összetartásunkkal, áldozatkészés-